

Meijboom te Amsterdam. Pijnlijk en verdrietig was het, toen in de jaren zestig enkele bekende predikanten hun ambt neerlegden: Conrad Busken Huet in 1861, Allard Pierson in 1865. Ze konden geloof en wetenschap niet meer met elkaar in overeenstemming brengen. Zij werden door velen gevolgd.⁷ Adressen waren er ook over de voorgenomen nieuwe bijbelvertaling en er werd een heftige strijd gevoerd over het 'recht der gemeente'. Wie had het nu eigenlijk voor het zeggen in de kerk?⁸

13

Deze onrust in de gemeente laat niet alleen de invloed van de liberale theologie zien, maar ook de kracht van de orthodoxie. Modernen en Groningers kregen te maken met een groeiende orthodoxe weerstand. Een van de signalen van de kracht van die weerstand is bijvoorbeeld het mislukken van de synodale bijbelvertaling geweest. Dit project, dat in 1867 uitliep op de publicatie van een nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament, werd gestaakt toen bleek dat er in de gemeente geen belangstelling voor was. De gehechtheid aan de Statenvertaling en de weerstand tegen de Groninger en de moderne theologie waren te groot.⁹ In de jaren daarna nam de polarisatie in de kerk verder toe. En toen vervolgens, naar het oordeel van de orthodoxie, bij de Wet op het Hoger Onderwijs van 1876 de theologische faculteit veranderd werd in een faculteit van godsdienstwetenschap en de hervormde synode in 1878 de orthodoxie nagenoeg passeerde voor de bij deze wet ingestelde kerkelijke leerstoelen, was de maat vol en de tijd rijp. Er moest een orthodox opleidingsinstituut komen.¹⁰ Wat er kwam was echter geen theologische school, maar een christelijke universiteit, naar een oude droom van G. Groen van Prinsterer.¹¹

Een van degenen die zich door deze droom van Groen aangesproken voelde, was Abraham Kuyper.¹² Deze zou in de jaren 1874-1894 een brede visie op de samenleving ontwikkelen, die hij in talloze artikelen, boeken en brochures neerlegde. Het Nederland na 1848 was niet meer het zogenaamde protestantse vaderland, bestuurd door de aristocratie en het patriciaat, waarin katholieken en andere dissenters vervolgd of uit genade werden gedoopt. Het was en werd steeds meer een pluriforme, gedifferentieerde en democratiserende samenleving, waarin verschillende bevolkingsgroepen met elkaar moesten zien samen te leven. Rond 1900 waren daarvoor de belangrijkste fundamenteen gelegd, Nederland was een land van minderheden en van coalities